

УДК 330.1(045/046)(051)(477):001.891(100)

Є. Б. НІКОЛАЄВ,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри політичної економії
ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЖУРНАЛІВ ДО СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ АКАДЕМІЧНИХ СТАНДАРТІВ

Висвітлено проблеми впровадження справжнього інституту рецензування, подолання зовнішніх ознак неповаги до авторів і читачів, перепон наданню анотаціям і самим статтям тих змісту і структури, що прийняті в сучасній міжнародній науці. Названо ключові недоліки чинних в Україні нормативних вимог до наукових фахових видань. Запропоновано першочергові напрями вдосконалення редакційної політики наукових економічних видань.

Ключові слова: наукова публікація, академічні стандарти, наукометрична база даних, редакційна політика, рецензування, електронний науковий журнал.

E. B. NIKOLAEV,
Cand. of Econ. Sci.,
Assoc. Prof., Department of Political Economy,
Vadym Hetman Kyiv National University of Economics

ADJUSTMENT OF UKRAINIAN SCIENTIFIC ECONOMIC JOURNALS TO THE CURRENT INTERNATIONAL ACADEMIC STANDARDS

The problems related to the introduction of a true peer review process, overcoming the certain signs of a disrespect toward the authors and the readers, and some obstacles to the adapting of the contents and the structures of scientific papers and their abstracts to current international norms are highlighted. The key shortcomings of the existing legal requirements to scientific specialized journals are exposed. Some urgent directions of improving the editorial policy of scientific economic journals are proposed.

Keywords: scientific publication, academic standards, bibliographic database, editorial policy, peer review, electronic scientific journal.

Роль підготовки та публікації наукових статей у професійній кар'єрі вченого важко переоцінити. Наукові статті дозволяють поширити результати проведених досліджень у науковому середовищі, викласти власні погляди з дискусійних тем, познайомитися з колегами, які досліджують схожі проблеми. Публікації необхідні для здобуття наукових ступенів та вчених звань, одержання грантів, участі у держ-

Ніколаєв Євген Борисович (Nikolaev Evgen Borysovych) – e-mail: evgnikolaev@ukr.net.

бюджетних наукових темах, просування кар'єрними сходинками тощо. Рівень цитування праць дослідника його колегами є вагомим індикатором професійного визнання його здобутків.

Усвідомлення необхідності подолання бар'єрів між українською та світовою наукою зумовило появу нових вимог до публікацій вітчизняних вчених. Так, восени 2012 р. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (далі — МОН) затвердило нову редакцію вимог до опублікування результатів дисертаційних досліджень. Їх основною новацією, що набрала чинності 1 вересня 2013 р., стала необхідність мати публікації "у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз": не менше однієї — для здобувачів наукового ступеня кандидата і чотирьох — доктора наук *. Обговорюється впровадження аналогічних вимог для одержання вчених звань.

Практика публікації дослідницьких розвідок за кордоном недостатньо поширена серед українських вчених, які працюють у гуманітарних та суспільних науках (на відміну від природничих і технічних). Радше винятком, ніж правилом, є наявність реєстрації українського журналу з права, історії, філології, економіки чи педагогіки у міжнародних наукометричних базах даних (далі — МНБД **), зокрема, у двох провідних — Web of Science медіакорпорації "Thomson Reuters" і Scopus видавничої корпорації "Elsevier". Тому законодавчі новації стають серйозним викликом для представників цих наукових напрямів. Добра ж новина полягає в тому, що під тиском нових нормативних вимог редакції багатьох українських наукових видань починають готуватися до входження до МНБД.

Для цього вони повинні розв'язати три непрості проблеми. Перша — підготовка інтернет-сайту журналу, його англomовної версії, що має, серед іншого, містити анотації англійською мовою до всіх статей, що публікуються в журналі. Вирішення цієї формально технічної проблеми "впирається" у брак доступного більшості редакцій фінансування. Друге завдання — виконання низки формальних вимог, необхідних для включення наукового видання до тієї чи іншої міжнародної бази бібліографічних даних. Частина цих вимог не узгоджується з вітчизняними традиціями, чим визначається третє завдання — приведення стандартів роботи редакцій та вимог до текстів статей у відповідність із прийнятими у міжнародному науковому товаристві нормами, з дотриманням при цьому чинних в Україні нормативних вимог.

Пропонована стаття досліджує загальну українську практику підготовки наукових економічних журналів у контексті тих змін, які слід здійснити для наближення цієї практики до міжнародних стандартів. Цілком очевидно, що з цього питання не існує ані єдиної "української" практики, ані однозначного "світового", "європейського" чи "західного" досвіду. Втім, певні загальні тенденції окреслити абсолютно реально. Вони свідчать про розбіжності між світовим та українським досвідом видання наукових журналів, що стосуються як поширених практик роботи редколегій, так і нормативного регулювання, етичних норм і часом суперечать елементарному здоровому глузду.

* Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ МОНмолодьспорт України від 17.10.2012 р. № 1112 (із змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1851-12>.

** Міжнародні наукометричні бази даних також називають бібліографічними (цей термін більш поширений в англomовному контексті) та реферативними.

Чимало українських видань уже вдосконалюють редакційну політику в контексті міжнародних стандартів, здійснюють кроки в тих напрямках, про які йтиметься далі, та, напевно, бачать раціональніші шляхи вирішення поставлених завдань, ніж пропонувані у даній розвідці. Таким чином, не всі особливості, які розглядатимуться далі, характерні для кожного українського наукового економічного журналу. Тому в статті запропоновано досить широкий (і, природно, неповний, відкритий до обговорень, змін, доповнень) набір можливих напрямів удосконалення редакційної політики з надією, що кожне видання зможе визначити серед них найбільш важливі та корисні для себе. У цьому зв'язку хочеться сподіватися, що це дослідження стане у нагоді не лише членам редакційних колегій, а й більш широкому колу економістів — авторам наукових публікацій.

Офіційні вимоги до видань: традиції та надмірності

В Україні, як і в деяких інших пострадянських країнах, здійснюється нормативна регламентація багатьох академічних аспектів видання наукової періодики. Це питання, як відомо, раніше належало до компетенції Вищої атестаційної комісії (ВАК), а після ліквідації цього органу перейшло у сферу відповідальності Департаменту атестації кадрів (ДАК) МОН. Причини висунення низки вимог до наукових журналів та існування відповідного “ваківського” (тепер — “монівського”) списку тих видань, які задовольняють ці вимоги, зумовлені необхідністю підвищення наукового рівня публікацій, забезпечення ознайомлення наукової спільноти з результатами наукових досліджень (зокрема, дисертаційних), набуття досвіду підготовки наукових статей здобувачами ступеня кандидата наук. Питання про те, чому наукові спільноти і колективи в Україні мають обмежені можливості самостійно, поза державним піклуванням вирішувати ці завдання, залишимо за межами цієї статті.

Звернемо увагу на інше: на жаль, встановлені вимоги зовсім не гарантують досягнення зазначених цілей, інколи призводять до результату, протилежного очікуваному, часом суперечать сучасній міжнародній практиці та заважають розвитку наукового пошуку. У науковій спільноті відчувається певна “фетишизація ВАК-статусу” *. Абсолютна більшість наукових журналів прагне увійти до сакрального офіційного списку, для чого їм необхідно виконати низку формальних вимог і, так би мовити, стати схожими на інші наукові журнали відповідної галузі науки. Дійсно, при розробці редакційної політики значно легше спиратися на готові шаблони й усталену практику, ніж думати над визначенням власних правил функціонування наукового періодичного видання.

Тезово окреслюю основні проблемні позиції норм, що регулюють діяльність наукових фахових видань в Україні **, стосовно яких, на мою думку, доречними

* Хоча Вищу атестаційну комісію України ліквідовано, вираз “ваківський журнал” надто міцно увійшов до наукового лексикону.

** Відповідні норми викладено у таких нормативних актах: Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію : Наказ ВАК України від 04.04.2000 р. № 178 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0431-00>; Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України : Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart00/inx00936.htm>; Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : Наказ МОНмолодьспорт України від 17.10.2012 р. № 1111 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1850-12>; Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ МОНмолодьспорт України від 17.10.2012 р. № 1112 (зі змінами згідно з Наказом МОНмолодьспорт України № 1380 від 03.12.2012 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1851-12>.

будуть і дискусія, і розробка альтернативних правил, і впровадження нових практик. Так, наприклад, ВАК/ДАК класифікують наукове видання як таке, що належить до тієї чи іншої галузі науки, через що стає незрозумілим статус видань, які публікують міждисциплінарні дослідження (зокрема, з економікою межують політологія, соціологія, психологія, історія тощо, і дослідження на стику цих наук можуть бути вельми продуктивними).

ВАК регламентує структуру наукової статті, що її мають дотримуватись автори (постановка проблеми — аналіз останніх досліджень — виділення невирішених раніше частин загальної проблеми — формулювання цілей статті — виклад основного матеріалу дослідження — висновки). Редакції, за вимогою ВАК, зобов'язані приймати до друку лише ті статті, які містять усі ці елементи *. До цієї вимоги виникає кілька запитань.

По-перше, чому прийнято саме таку, а не якусь іншу структуру наукової розвідки? Чи можна структурувати роботу, наприклад, за такими елементами: вступ і мета дослідження — методи — результати дослідження — дискусія (такого роду структура статей поширена у західних виданнях)?

По-друге, якщо компетенцією ВАК/ДАК є атестація наукових кадрів, то чому визначені цією установою вимоги поширюються і на авторів, які не збираються захищати дисертацію (доктори наук або люди, які пишуть статті на теми, не пов'язані з майбутніми дисертаціями)?

По-третє, один із сегментів пропонованої ВАК структури статей виявив свою непродуктивність, але це не дістало відображення у зміні офіційно затвердженої понад 10 років тому структури наукових статей. Ідеться про розділ "Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор" **, в якому надто часто зустрічаємо фразу "Темі пропонованого дослідження присвячено праці І. Іваненка, П. Петренка та С. Сидоренка", і далі ставиться крапка. Отже, нормально сприймається те, що у даній рубриці статті просто названо прізвища, але немає ані аналізу, ані дослідження, ані переліку останніх публікацій. Але це є логічним, адже часто аналіз досліджень, на які спирається автор, доцільніше робити не у вступній частині праці, а безпосередньо в її основному тексті.

Іншою крайністю є спроба дослідників поєднати в одному абзаці нашу традицію наводити перелік прізвищ та західне правило посилань на абсолютно всі літературні джерела, якими користується автор: наводиться перелік прізвищ, поруч з кожним з яких стоїть посилання на повну назву відповідної праці, і вся ця конструкція з прізвищ і списку літератури займає 1-2 повні сторінки на початку тексту (див. наприклад: [1, с. 127–128]). Напевно, цілком доречною в цьому сенсі є позиція журналу "Віче": "Прохання: не подавати на початку статті безмежного переліку прізвищ авторів, які зверталися до порушеної проблеми (все одно всіх не згадати)... усі так звані "братські могили" буде викреслено редактором. Якщо для автора значущі певні дослідження, то вони мають використовуватися впродовж міркувань" [2].

* Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України : Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1. — П. 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart00/inx00936.htm>.

** Крім того, автори Постанови ВАК не звернули увагу на те, що у заголовках не прийнято вживати слова "аналіз", "дослідження" і подібні.

Ще одне питання стосується половинчастого регулювання інтернет-режиму розповсюдження наукових фахових видань. Так, вимога до друкованих наукових видань мати наклад від 100 примірників та розсилатися в основні наукові бібліотеки України * є, скоріше, даниною традиції, оскільки ця норма не відповідає сучасному рівню комунікаційних технологій і не забезпечує зручного доступу науковців до цих видань. Вимога безплатно розміщувати електронну копію видання на сайті Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського ** (що теоретично має забезпечувати зручніший доступ до видання), по-перше, часто не виконується, по-друге, суперечить інтересам окремих видань, пов'язаним з платною передплатою, і, по-третє, через технічну недосконалість самого сайту не забезпечує зручного доступу до текстів статей та до окремих номерів журналів.

Водночас українське законодавство не розглядає можливості розміщення електронної версії журналу в електронному онлайн-архіві (так званому “інституційному репозитарії” ***) організації-засновника як альтернативу її розміщенню на сайті зазначеної бібліотеки. За даними міжнародного каталогу Registry of Open Access Repositories (ROAR) ****, кількість онлайн-репозитаріїв в Україні постійно зростає. Якщо у 2009 р. їх було 14, то станом на липень 2014 р. налічувалося вже 72 українських інституційних репозитарії з відкритим доступом. Розміщені в них наукові публікації та матеріали індексуються у спеціалізованих українських та міжнародних пошукових системах, що свідчить про зростаючу важливість цього каналу поширення результатів наукових досліджень. Проте ця важлива робота редакцій не додає їх виданням формальних переваг.

Порядком формування переліку наукових фахових видань України не передбачається обов'язковість створення окремого інтернет-сайту видання, тоді як відсутність власного сайту суттєво знижує шанси включення журналу до МНБД, зокрема до Scopus [3] *****. На сайті мають розміщуватися не лише зміст та анотації статей англійською мовою, а й, наприклад, декларація про етику, що визначає редакційну політику журналу стосовно дотримання наукового етикету, коректного цитування, недопущення плагіату тощо.

Поза увагою як законодавця, так і редакцій лишається ще одна новація, пов'язана з розповсюдженням наукових статей в інтернет-мережі. Кожній статті у міжнародних наукових виданнях прийнято присвоювати так званий “цифровий ідентифікатор об'єкта” (digital object identifier – DOI). DOI – цифровий ідентифікатор для довільного об'єкта інтелектуальної власності, який використовується для сталої ідентифікації зразків інтелектуальної власності в цифровій мережі. Це означає, що кожній статті реєстратором ставиться у відповідність певний DOI-ідентифікатор, який дозволяє знайти текст даної праці в Інтернеті, навіть якщо зміниться сайт видання або розміщення електронної публікації на самому сайті. Зазвичай DOI застосовується для ідентифікації наукових документів та

* Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : Наказ МОНмолодьспорт України від 17.10.2012 р. № 1111. – П. 2.6, 2.7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1850-12>.

** Там же. – П. 2.8.

*** Інституційний репозитарій – електронне сховище з відкритим доступом, призначене для збирання, зберігання та вільного розповсюдження результатів наукових досліджень.

**** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://roar.eprints.org/>.

***** Деякі рекомендації з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних Scopus можна знайти на сайті бібліотеки ім. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/869>.

статей, його починають включати як елемент опису публікацій у списках літератури.

Що стосується електронних наукових фахових видань, які не призначені для розповсюдження у друкованій формі, то їх офіційний статус сьогодні є нижчим за статус друкованих наукових журналів, адже як апробація дисертації приймається не більше 1 статті в електронному виданні для кандидатської дисертації та 5 — для докторської. Водночас визнання електронних наукових видань у світі зростає, а друкованих — стає дедалі менше.

Інше питання — регламентація загальної кількості опублікованих статей, необхідних для захисту дисертації. Як відомо, таких статей має бути щонайменше 5 для кандидатської і 20 — для докторської дисертації *. Науковці неодноразово наголошували на тому, що така кількість публікацій є завищеною (особливо для докторських), що призводить до помітних втрат в їх якості. Не секрет, що науковець зазвичай здатний написати одну, максимум дві серйозні, якісні статті на рік. Такий об'єктивний темп не відповідає ритму підготовки необхідних для захисту (докторської) дисертації публікацій. Незважаючи на загальне розуміння цієї ситуації, дискусій про кількість і окремо про якість необхідних дисертанту наукових публікацій практично немає. Наприклад, в європейських країнах держава не регламентує питання кількості публікацій до захисту, його самостійно вирішують університети.

Ще однією проблемою наявності єдиного списку наукових журналів ВАК/ДАК є те, що він "вирівнює" офіційний статус солідних і поважних наукових видань, публікації в яких працюють на репутацію і цитування авторів, та "сірої маси" тих маловідомих журналів, які друкують усі статті, що подаються в редакцію у комплекті з рецензією та квитанцією про оплату публікації. Це як нівелює статус справжніх наукових журналів, так і невинувато надає статус наукових тим "мурзилкам", які далекі від власне науки.

Як підсумок цієї частини міркувань наведу слова В. Куренного, наукового редактора російського філософсько-літературного журналу "Логос": "Але треба розуміти: поки журнал не є у списку ВАК — саме в цей час він може діяти, керуючись нормами, що найбільш близькі до нормальних наукових. А коли у списку — вступають у дію інші норми, далекі від власне наукових" [4].

"Редакційним колегіям організувати належне рецензування ... статей" **

Напевно, однією з головних наукових норм здійснення публікації у якісному науковому журналі є організація редакцією процесу рецензування всіх статей, що надходять на розгляд ***. Процедура рецензування (peer review; пер. з англ. —

* Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ МОНмолодьспорт України від 17.10.2012 р. № 1112 (зі змінами згідно з Наказом МОНмолодьспорт від 03.12.2012 р. № 1380). — П. 2.1, 2.2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1851-12>. На момент написання статті МОН винесло на громадське обговорення зміни до порядку опублікування результатів дисертацій, згідно з якими кількість обов'язкових статей скорочується до 3 для кандидатської та до 15 для докторської дисертації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1405583513/>.

** Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України : Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1. — П. 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart00/inx00936.htm>.

*** Включно з обов'язковою вказівкою у журналі, якщо певна стаття з тих чи інших причин публікується без проходження процедури рецензування в редакції.

огляд товаришами) — загальноприйнята у світовій науці практика. Рецензування в абсолютній більшості випадків передбачає доопрацювання автором своєї статті відповідно до порад рецензентів. Дещо ідеалізовано вважається, що коли стаття не була доопрацьована згідно із зауваженнями рецензентів, то вона не може бути якісною. Завдяки відгукам автор дістає змогу не лише поліпшити свій текст, а й побачити, які його фрагменти необхідно переформулювати, зробити більш зрозумілими або аргументованими. Хороша рецензія дозволяє дописувачу поглибити власні знання у тій темі, якій присвячено його працю.

Найбільш поширеною в науковому світі є практика напіванонімного (коли рецензент не знає, хто є автором статті) або анонімного (коли вже автору не повідомляється, хто надав відгук і поради) рецензування. Це дозволяє нівелювати особистий фактор, коли виникає упереджене (як у кращий, так і в гірший бік) ставлення, якщо автор і рецензент є знайомими або навіть мають конфлікти. Також завдяки анонімному рецензуванню вдається уникнути ситуації певної незручності у зв'язку з необхідністю висловлення критичних зауважень до тексту, якщо рецензенту відомо, що автор рукопису має високі наукові або політичні регалії (наприклад, є міністром або академіком).

У свою чергу, організація процесу належного наукового рецензування (зокрема, і в умовах української економічної науки, де відповідна традиція є вкрай слабкою) пов'язана з низкою проблем. Впровадження справжнього рецензування у тих виданнях, де його не було, може зустрітися з психологічним несприйняттям з боку як членів редколегії, так і авторів. Рецензування ускладнює й уповільнює процес підготовки статей до друку. Пошук фахівців, які можуть надати кваліфікований відгук на працю автора, часто є проблематичним і залежить від широти контактів редакції у науковому товаристві. Рецензент може відмовитися працювати із статтею або потребувати для цього багато часу (роботу рецензентів оплачувати не прийнято). Рецензент може виявитися малокомпетентним у сфері досліджень автора статті або бути представником конкуруючої наукової школи. З цих причин рецензування не є панацеєю і саме по собі не гарантує високої якості статей, які потрапляють на сторінки наукових видань. Проте ситуація є аналогічною відомій думці В. Черчилля про демократію, яку перефразую так: рецензування може бути поганим способом відбору статей до друку, проте всі інші інструменти гарантовано ще гірші *.

На мою думку, ситуація з рецензуванням у більшості українських наукових економічних видань зводиться до очевидної проблеми. Висуваючи вимогу до авторів подати разом із текстом статті рецензію доктора наук, редакція надає процесу рецензування фіктивного характеру і відкрито вказує на (м'яко кажучи) заниженість власних академічних стандартів. Цікавим прикладом у цьому зв'язку є представлена на сайті журналу “Економічний часопис” інформація про його включення до системи Scopus. Редакція журналу розмістила відповідний англomовний лист, одержаний від компанії “Elsevier”, і прокоментувала українською, що “Експертна Рада (системи Scopus. — Є.Н.) наголошує на необхідності збільшити

* «Знеособлене рецензування, втім, — не панацея. Воно ускладнює публікацію інноваційних праць, гарантуючи поширення більш якісного (порівняно із системою публікацій у відомчих журналах), але усередненого продукту. Наприклад, Гордон Таллок, один з родоначальників теорії суспільного вибору в економіці, довго не міг знайти журнал, який би погодився надрукувати його піонерну статтю. У результаті вона була опублікована в журналі з “нижньої частини списку”» [5].

кількість англomовних статей, що публікуються у журналі, та підвищити рівень англomовного блоку ... статей, підготовлених українською чи російською мовою" [6]. Водночас у своєму україномовному коментарі редакція чомусь не написала про те, що лист також містить побажання підвищити рівень рецензування статей. Очевидно, вимога організувати рецензування одержуваних матеріалів як головна серед сутнісних вимог до справжніх наукових публікацій у багатьох редакціях українських наукових економічних журналів працює суто формально.

Анотація чи авторське резюме?

У зв'язку з підготовкою до входження до МНБД українські видання впроваджують вимогу подавати разом з короткою (до 50 слів) анотацією статті українською мовою її розгорнуте (200–250 слів) "авторське резюме" англійською. Проблема в тому, що ніяких "авторських резюме" у МНБД не існує, є лише анотації до статей. Проте, оскільки анотації відіграють важливу роль, то до їх змісту висуваються конкретні вимоги.

Анотація в її "західному" розумінні є "візитівкою" статті, вона інформує читача про основні ідеї праці, "продає" статтю, оскільки в наукових виданнях, які розповсюджуються за передплатою або пропонують платний доступ до окремих статей, вона є єдиною безкоштовно доступною частиною самої статті. Тексти анотацій включаються до електронних бібліографічних баз, що полегшує пошук необхідних праць. Ознайомлення з анотацією дозволяє заощадити час читача і допомагає вирішити, чи варто читати всю статтю. Через це найчастіше анотація — це єдина частина статті, яку читають люди [7]. Отже, часто саме вона слугує коротким замінником повного тексту праці.

Нам бракує розуміння цієї ролі анотацій, тому їх змісту не приділяють належної уваги. Так, до анотації ставляться як до другорядного елемента тексту, тому для неї встановлюють недостатній обсяг: типова вимога українських видань — "два три речення", "три-чотири рядки", "не більше 600 знаків (50 слів)". Автори, у свою чергу, не поспішають писати розгорнуті анотації до своїх наукових праць. Інколи анотація складається з одного речення, яке з незначним парафразом і розширенням відтворює назву статті. Особливого сенсу в такій анотації, очевидно, немає. Іншою традицією є подання в наших анотаціях короткого плану статті, а не основних наукових результатів. Наприклад, якщо в анотації зазначено, що в статті виявлено основні відмінності інтелектуального та інформаційного капіталів, то й самі ці відмінності слід назвати.

Ще однією проблемою є неграмотне виконання перекладу анотації англійською мовою (між іншим, саме слово "анотація" правильно перекладати англійською не як "annotation" або "summary", а як "abstract"). Так, редакція харківського економічного журналу "Бізнес Інформ" слушно вказує, що "якість англійської мови в метаданих" * — одна з головних вимог для включення журналу до міжнародних інформаційних та наукометричних баз" [8]. Дійсно, наприклад, Scopus вимагає наявності англomовних анотацій до всіх статей. При розгляді журналів на предмет їх включення до цієї МНБД якість анотацій оцінюється як "хороша англomовна анотація", "коротка/посередня якість" або "дуже коротка/погана англomовна анотація" [3]. "Бізнес Інформ" ділиться досвідом: "...Скільки не повторювати, що "відпо-

* Метадані — основна інформація про статтю (назва, автори, анотація, ключові слова, бібліографія, мова тексту тощо), яка розміщується в електронних системах, автоматично опрацьовується та індексується пошуковими системами і базами бібліографічних даних.

відальність за якість перекладу метаданих несуть автори”, насправді ніякої відповідальності вони не несуть. У переважній більшості автори користуються автоматичними перекладачами, які видають англійські слова, але не мають ніякого відношення до граматики англійської мови” [8] *. Тому, адаптуючи вимоги до статей до сучасних стандартів, редакція тернопільського журналу “Економічний аналіз” висунула авторам умову подавати разом із статтею електронну копію анотації англійською мовою, “завірену професійним перекладачем або викладачем англійської мови зі знанням економічної термінології” [9], а “Бізнес Інформ”, навпаки, просить авторів узагалі не подавати метадані англійською мовою і забезпечує їх переклад самостійно.

Зарубіжні видання приділяють анотаціям значну увагу та висувують низку вимог до їх змісту. В анотації необхідно подати загальний опис порушеної у статті проблеми (в одному-двох реченнях), мету статті, застосовані методи дослідження (не обов’язково), перелік основних наукових результатів, їх теоретичне та практичне значення [10, р. 4–5]. Обсяг анотації має становити від 80–100 до 200–350 слів, вона може займати від чверті до повної сторінки тексту. Водночас текст анотації не повинен відтворювати тексту вступу або висновків статті. Анотація може бути звичайною (написаною одним абзацем) або структурованою (викладеною у кількох абзацах, що мають підзаголовки “Вступ”, “Методи”, “Результати” та ін.). “Досвід показує, що найскладніше для автора у підготовці анотації – короткий виклад результатів роботи. Тому найбільш оптимальний варіант анотації – стисле повторення структури статті” **. Анотація має бути конкретною, змістовною, інформативною, чіткою й лаконічною. Вона є одним із важливих критеріїв включення журналу до наукометричних баз даних, адже вона потрібна, в першу чергу, читачам ***.

Редакції українських видань, які починають впроваджувати такі вимоги до анотацій, скаржаться, що автори не розуміють їх суті та причин необхідності дотримання цих правил. Часом вони відмовляються доопрацьовувати анотації і замість цього подають свої статті в інші видання. На мою думку, необхідна й відмова від коротких, отже, малоінформативних анотацій, що наводяться українською та російською мовами. Спираючись на аналіз вітчизняних наукових видань, можна дійти висновку, що перехід на сучасні стандарти написання анотацій проходитиме у нас, скоріше за все, складно.

Деталі редакційних практик

Чимало аспектів сучасної практики підготовки та видання наукових економічних журналів в Україні важко поєднати однією тематикою. Тому коротко окреслю

* Чому більшість українських вчених-економістів не володіють міжнародною мовою сучасної науки – інша інституційна проблема, що чекає на своє вирішення.

** Деякі рекомендації з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/869>.

*** Викладені вимоги фактично збігаються з вимогами, що висувуються до рефератів наукових праць у чинному в Україні стандарті ДСТУ ГОСТ 7.9:2009 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Реферат і анотація. Загальні вимоги”. За п. 5.1.1 цього документа, реферат має включати предмет, тему, мету праці, метод або методологію проведення роботи, результати роботи, сферу застосування результатів, висновки та додаткову інформацію. Відмінність у тому, що, за стандартом (п. 5.2.12), рекомендований середній обсяг тексту реферату має становити 850 друкованих знаків, що є нижньою межею сучасних “західних” вимог до обсягу анотації наукової статті.

деякі різnorідні, але, на мій погляд, важливі аспекти цього процесу, над якими варто думати.

“Золотим стандартом” обсягу наукової статті в українському економічному журналі є 0,5 друкованого аркуша (близько 2500 слів) тексту. Західні видання розглядають наукову статтю як спосіб викладу, власне, результатів наукового дослідження: його передумов, цілей, методології, результатів, обмежень. Вважається, що здійснити такий виклад у тексті з обсягом, меншим від 4000–5000 слів (0,8–1,0 друкований аркуш), у край важко, тому дана цифра є нижньою межею обсягу наукової статті. Верхня межа оптимального обсягу — 10000 слів (2 друкованих аркуші), хоча час від часу зустрічаються статті, обсяг яких сягає 15000 слів. Відповідно, важко знайти серйозне західне видання, яке б друкувало в одному випуску журналу більш як 10–12 статей (найчастіше — 6–8) плюс кілька рецензій на фахові книжки.

Вимоги до складу редакційної колегії в Україні полягають у тому, що серед її членів більшість мають бути штатними співробітниками організації-засновника видання, а світові стандарти наполягають на тому, що склад редколегії має бути щонайменше міжрегіональним, а краще — міжнародним. Формально виконати одночасно обидві ці вимоги можливо: 60% членів редколегії — співробітники засновника, інші 40% — їх іноземні колеги. Проте насправді підходить до цього питання не збігаються — українська логіка “наукових центрів” (нехай часом і “містечкових”) проти логіки “міжнародних науково-дослідницьких мереж”.

Інколи зустрічається нерівне (по суті — дискримінаційне проти молоді) ставлення до авторів з різним науковим статусом. Наприклад, авторам, які є докторами наук, дозволений більший, ніж кандидатам або аспірантам, максимальний обсяг статті. Розмір плати за публікацію також може варіюватися залежно від наукового ступеня автора. Авторі зі ступенем можуть не подавати разом із статтею “зовнішню рецензію”, а аспіранти позбавлені такого привілею. Деякі видання просять студентів не турбувати редакцію своїми доробками, а аспірантам дозволяють друкуватися лише у співавторстві з науковими керівниками. Інколи у журналі створюють окрему рубрику для молодих авторів (їх праці є гіршими чи кращими порівняно із статтями з інших рубрик видання?).

Недостатньо акцентовано увагу на проблематиці формальної поваги видань до своїх авторів та читачів. Дуже приємно, коли випуск відкривається Словом головного редактора, який представляє номер і виокремлює найбільш цікаві та значущі, на його думку, ідеї з тієї чи іншої статті. Кожна стаття у журналі обов’язково має починатися з нової сторінки. У нашому спілкуванні ми звертаємося один до одного не за ініціалами: “Привіт, Д.!” або “Доброго дня, А.П.!” , а кажемо: “Дмитро” або “Аліна Павлівна”, бо це є здоровим глуздом і елементарною повагою до людини. Проте чимало журналів досі вважають нормою наводити лише прізвище та ініціали, а не повне ім’я або ім’я та по батькові автора. Завдяки вимогам МНБД ця ситуація змінюється. Новою традицією стає розміщення розгорнутої інформації про автора: його повного імені, контактної інформації, адреси електронної пошти, наукових інтересів тощо. Шкода, що цей нібито очевидний крок до поваги і здорового глузду потребував “зовнішнього поштовху” у вигляді формальних вимог з боку МНБД.

Спосіб оформлення списку літератури у нас жорстко регламентований виходячи з (нібито?) необхідності спростити для комп’ютерних систем завдання авто-

матизованого виокремлення метаданих з опису джерела. Чинні загальнообов'язкові українські вимоги, встановлені ВАК відповідно до державного технічного стандарту *, не є ані зручними, ані логічними (один приклад: бібліографічний опис книг з трьома та чотирма авторами є принципово різним), ані відповідними міжнародним правилам. У світі, як відомо, немає єдиного стандарту бібліографічного опису. Найбільш популярні – “чиказький”, “гарвардський”, АРА, MLA-стилі оформлення бібліографії, але зустрічаються й інші. Кожна наукова дисципліна і кожний журнал обирають власний стиль бібліографічного опису з-поміж існуючих. Відповідно, для входження до МНБД українські видання тепер наводять списки літератури до статей двома мовами – мовою статті (за ВАК/ДСТУ-оформленням) і англійською (за одним з міжнародних стилів опису). Двома наступними кроками у цьому напрямі мають стати оформлення україномовної версії посилань в одному з міжнародних стилів (замість ВАК-схеми **) і розміщення англomовного списку літератури лише на сайті видання, але не у друкованій версії журналу, адже цього цілком достатньо для виконання відповідної вимоги МНБД (що, до того ж, дасть змогу уникнути подвійного подання однієї й тієї самої інформації у статті та заощадить місце на папері).

На шляху до революції гідності

На початок 2014 р. в Україні налічувалося 290 затверджених ВАК/МОН друкованих та електронних наукових фахових видань з економіки ***. Частина з них “під тиском” вимог МНБД почала переходити на міжнародні стандарти здійснення публікацій з метою входження в інформаційний простір світової економічної науки. Деякі зміни, що диктуються міжнародними стандартами, впроваджуються відносно легко: детальніша анотація, переклад бібліографії англійською, написання повного імені та по батькові, наведення контактної інформації про авторів, прибирання “братських могил” з вступних рубрик статей, представлення видання в інтернет-просторі. Усе це – в принципі нескладні елементи видавничого процесу. Інші новації видавничих практик, очевидно, потребуватимуть більших зусиль. Забезпечення якісної англomовної версії анотацій, а у перспективі – повних текстів статей, удосконалення нормативних вимог до наукових видань і, через скасування більшості з них, розширення академічної свободи редакцій, чіткіша визначеність статусу електронних наукових журналів – порівняно складніші, але також цілком здійсненні завдання редакційної політики і практики.

* Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; Про внесення змін до переліків документів, що використовуються при атестації наукових та науково-педагогічних працівників : Наказ ВАК України від 26.01.2008 р. № 63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_3z/pg_gmw1xa.htm.

** “Час порушувати питання про скасування безглузвих кодів УДК при публікації статей – адже їх немає в англійських журналах, оскільки пошук інформації ведеться за ключовими словами, а не за УДК! Час порушувати питання про нові безглузді правила оформлення посилань на статті – з косими паличками, з повторами прізвищ, але зі зміною порядку “прізвище – ініціали” на “ініціали – прізвище”. Такого безглуздя немає ніде у світі, а у нас запровадили нові правила “бібліографічного опису”, причому при цьому “організували на трьох” – Росію, Беларусь і Україну!” [11].

*** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6798/>; <http://mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/>.

Найбільша проблема української наукової економічної періодици, на мою думку, лежить не у формальній, технічній чи нормативній, а в сутнісній площині. Відповідальне, неформальне рецензування статей, про що наголошувалося вище, — це лише один з вагомих елементів становлення справжніх періодичних видань в економічній науці України. Дуже багато залежить від проведення інституційних змін у науковій спільноті, коли вона вирішить, що науковою статтею не може вважатися текст обсягом 6–8 сторінок або не підкріплена жодними даними чи розрахунками публіцистика. Грамотно оформлена стаття, яка, однак, не несе жодної наукової новизни або нової думки і переховується під поблажливим, а від того не менш абсурдним з наукових позицій формулюванням “текст має компілятивний характер”, також повинна оцінюватися редколегіями справедливіше. Необхідність подавати разом зі статтями рецензії на них має стати для авторів і читачів наукових видань, що висувають таку вимогу, ознакою їх дійсної ненауковості. Виданням, які пропонують на розсуд читачів по 40–50 статей на місяць, варто ставити запитання про те, за рахунок яких ресурсів їм вдається забезпечувати рецензування й якісний відбір такої кількості матеріалів? Треба починати розмову й про привабливу, сучасну, по-хорошому красиву верстку деяких видань.

Інша біда — наскрізне просочення брудно-жовтою фарбою плагіату тканини українських наукових, а так само і навчальних економічних текстів. Ця пухлина деколи постає у всій своїй красі, під виглядом передруку чужої книги під власним прізвищем [12] або банального копіювання текстів з Інтернету, а частіше мутує під послуги різноманітних організацій, що за вашим комерційним замовленням підготують для вас будь-який “ваш”, перевірений на “антиплагіаті” науковий на вигляд допис на задану тематику. Проте цей матеріал, навіть новий і оригінальний, який ви друкуєте під власним прізвищем, є плагіатом за визначенням [13]! Добре відомо, що в західних країнах виявлення факту плагіату означає для науковців і політиків автоматичний кінець їх наукової або публічної кар’єри *. Утім, українська наукова спільнота поки що далека від подібних стандартів; ця пухлина, на жаль, наразі не має жодних відчутних перешкод.

Отже, слід розуміти, що питання адаптації українських наукових економічних журналів до сучасних академічних стандартів є значно ширшим за сформульоване нині у ряді редакцій завдання “потрапити у Scopus”. Міжнародні бази наукометричних даних висувають стандартизовані вимоги, що забезпечують надходження до них (передусім — англомовної) інформації про статті у виданні, придатної для автоматизованої обробки, систематизації, статистичного аналізу, подальшого використання науковцями. Потрапляння до МНБД підвищує помітність видання у світі та його статус. Проте повага до журналу, його популярність й індекси цитування залежать від якості матеріалів, що друкуються в ньому. Очевидно, рух наукових журналів у напрямі сучасних міжнародних стандартів має включати як формальну, так і якісну складові. І тут, на мою думку, редакціям доведеться переглянути чимало аспектів своєї діяльності, а науковцям — як адаптуватися до змін са-

* Так, з-поміж високопосадовців європейських країн плагіат був виявлений у науковому доробку Аннетти Шаван, міністра освіти Німеччини, Карла-Теодора цу Гуттенберга, міністра оборони Німеччини, Сильвани Кох-Мерин, однієї з колишніх лідерів Вільної демократичної партії Німеччини та віце-спікера Європарламенту, Пала Шмітта, президента Угорщини. Усі вони внаслідок виявлення фактів плагіату в їх працях були вимушені швидко піти у відставку й залишити політичну діяльність.

мим, так і звертатися до МОН з пропозицією адаптувати його вимоги до наукових періодичних видань, аби полегшити впровадження відповідних змін в Україні. Головне – поставитися до чинних норм, практик і традицій у сфері опублікування результатів наукових досліджень із здоровим глуздом, певною конструктивною критичністю і готовністю до змін, які, на моє переконання, у цій царині вже назріли.

Список використаної літератури

1. Ковтонюк К. Фінансова євроінтеграційна політика України // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 2 (19). – С. 126–149.
2. Авторам. Про кредо “Віча” і славу авторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.org.ua/archive/2013-03-15/viche.info/info/Avtoram>.
3. Кириллова О.В. О системе включения журналов в БД Scopus: основные требования и порядок представления [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://health.elsevier.ru/electronic/scopus_ins_journals.
4. ВАК? Или не ВАК? Почему научным журналам вредно регистрироваться в ВАКе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.chaskor.ru/article/vak_ili_ne_vak_30995.
5. Олейник А.Н. Плагиат плагиаторов. Неизбывная провинциальность отечественной науки и как с этим бороться [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ng.ru/ideas/2013-04-24/5_plagiat.html.
6. Журнал “Економічний часопис-XXI” включено у Scopus! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/news/4334.html>.
7. Sainani K. Writing in the Sciences online course [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coursera.org/course/sciwrite>.
8. Чому не треба перекладати анотації англійською мовою // Бізнес Інформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.business-inform.net/why-1/>.
9. Керівництво для авторів // Економічний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econa.org.ua/index.php/econa/about/submissions>.
10. Kotzé T. Guidelines on writing a first quantitative academic article [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.up.ac.za/sitefiles/file/40/753/writing_an_academic_journal_article.pdf.
11. Олег Смирнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/261451893969652/602001139914724/>.
12. Кабачинська С. Змінити два слова – і посібник готовий // Дзеркало тижня. – 2013. – 22 лют. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/science/zminiti-dva-slova-i-posibnik-gotoviy.html>.
13. Николаев Е. Что такое плагиат, или О западных стандартах научной этики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/articles/?article_id=68.

References

1. Kovtonyuk K. *Finansova evrointegratsiina polityka Ukrainy* [Ukraine’s financial eurointegration policy]. *Mizhnar. Ekonomich. Polit. – Intern. Econ. Policy*, 2013, No. 2 (19), pp. 126–149 [in Ukrainian].
2. Avtoram. *Pro kredo “Vicha” i slavu avtoriv* [To the authors. On the credo of “Viche” and the fame of the authors], available at: <http://archive.org.ua/archive/2013-03-15/viche.info/info/Avtoram> [in Ukrainian].

3. Kirillova O.V. *O sisteme vklyucheniya zhurnalov v BD Scopus: osnovnye trebovaniya i poryadok predstavleniya* [On the system of inclusion of journals in the Scopus database: main requirements and application guidelines], available at: http://health.elsevier.ru/electronic/scopus_ins_journals [in Russian].

4. *VAK? Ili ne VAK? Pochemu nauchnym zhurnalam vredno registrirovat'sya v VAK* [HAC? Or not HAC? Why is it harmful for scientific journals to be registered in HAC], available at: http://www.chaskor.ru/article/vak_ili_ne_vak_30995 [in Russian].

5. Oleinik A.N. *Plagiat plagiatorov. Neizbyvnaya provintsial'nost' otechestvennoi nauki i kak s etim borot'sya* [Plagiarism of plagiarists. The permanent provincialness of the domestic science and how to struggle with it], available at: http://www.ng.ru/ideas/2013-04-24/5_plagiat.html [in Russian].

6. *Zhurnal "Ekonomichnyi Chasopys-XXI" vklyucheno u Scopus!* [The journal "Economic Journal-XXI" is included in Scopus!], available at: <http://soskin.info/news/4334.html> [in Ukrainian].

7. Sainani K. Writing in the Sciences online course, available at: <https://www.coursera.org/course/sciwrite>.

8. *Chomu ne treba perekladaty anotatsii angliis'koyu movoyu, v: Biznes Inform* [Why should the abstracts not be translated in English, in: Business Inform], available at: <http://www.business-inform.net/why-1/> [in Ukrainian].

9. *Kerivnytstvo dlya avtoriv, v: Ekonomichnyi Analiz* [Guidelines for authors, in: Economic Analysis], available at: <http://econa.org.ua/index.php/econa/about/submissions> [in Ukrainian].

10. Kotzé T. Guidelines on writing a first quantitative academic article, available at: http://web.up.ac.za/sitefiles/file/40/753/writing_an_academic_journal_article.pdf.

11. *Oleg Smirnov* [Oleg Smirnov], available at: <https://www.facebook.com/groups/261451893969652/602001139914724/> [in Russian].

12. Kabachyn's'ka S. *Zminyty dva slova – i posibnyk gotovyi* [Two words are changed, and the manual is ready]. *Dzerkalo Tyzhnya – Mirror Weekly*, February 22, 2013, available at: <http://gazeta.dt.ua/science/zminiti-dva-slova-i-posibnik-gotoviy.html> [in Ukrainian].

13. Nikolaev E. *Chto takoe plagiat, ili O zapadnykh standartakh nauchnoi etiki* [What is plagiarism, or On the western standards of scientific ethics], available at: http://www.osvita.org.ua/articles/?article_id=68 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29 липня 2014 р.
